

**UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ”
DIN CHIȘINĂU**

Cu titlu de manuscris

C Z U: 159.922.5:378(043.2)

STOMFF MIHAELA

**PARTICULARITĂȚILE PSIHOCOMPORTAMENTULUI
EMPATIC AL STUDENȚILOR PSIHOLOGI
ÎN PERIOADA ANILOR DE STUDII**

Specialitatea 511.02

Psihologia dezvoltării și psihologie educațională

Autoreferatul tezei de doctor în psihologie

CHIȘINĂU, 2015

Teza a fost elaborată la catedra de psihologie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

Conducător științific:

JELESCU Petru, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, specialitatea: 511.02
Psihologia dezvoltării și psihologie educațională

Componența Consiliului Științific Specializat:

RACU Igor, președinte, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar

VERDEȘ Angela, secretar științific, doctor în psihologie, conferențiar universitar

BUCUN Nicolae, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar

COJOCARU-BOROZAN Maia, doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar

LOSÎI Elena, doctor în psihologie, conferențiar universitar

NEGURĂ Ion, doctor în psihologie, conferențiar universitar

Referenți oficiali:

CUCU-CIUHAN Geanina, doctor în psihologie, profesor universitar, România

GONȚA Victoria, doctor în psihologie, conferențiar universitar

Susținerea va avea loc la 24 aprilie 2014, ora 14.00, în ședința Consiliului Științific Specializat 511.02 – 03 din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, str. I. Creangă nr. 1, bl. 2, sala Senatului.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Științifică a Universității Pedagogice de Stat Ion Creangă din Chișinău și la pagina web a C.N.A.A. (www.cnaa.md).

Autoreferatul a fost expediat la 18.03.2015

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,

doctor în psihologie, conferențiar universitar

_____ **Verdeș Angela**

Conducător științific,

doctor habilitat în psihologie, profesor universitar

_____ **Jelescu Petru**

Autor

_____ **Stomff Mihaela**

© Stomff Mihaela, 2015

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei. Aceasta este condiționată de rolul important pe care-l are empatia în viața și activitatea umană, îndeosebi în activitatea psihologului.

Cu privire la fenomenul empatiei există o bibliografie importantă care reflectă o preocupare largă din partea mai multor discipline socio-umane: sociologia, psihologia, estetică, etica ș.a., aplicațiile ei regăsindu-le și în psihologia clinică, psihologie socială și militară ș.a.

La începutul secolului XXI crește necesitatea studierii empatiei, a deschiderii către ceilalți, întrucât, mergând în direcția unei societăți bazate pe proprietate privată, egocentrismul, lipsa înțelegerii celorlalți, concurența etc., devin valori încurajate social, în timp ce empatia, colaborarea, altruismul sunt percepute ca slăbiciuni. În aceste condiții controversate considerăm necesară studierea empatiei, a importanței ei în viața noastră, întrucât fenomenul în discuție se inserează în actul explicativ al oricărui tip de comportament uman.

Totodată, multe domenii de activitate solicită empatia dezvoltată la nivel de abilitate, competență, printre aceștia numărându-se și profesioniștii în domeniul psihologiei, domeniu în care se pregătesc actualii studenți.

O analiză comparativă a situației în domeniu ne-a relevat că până la ora actuală cercetările de specialitate, în condițiile exercitării unor profesii, au vizat studiul empatiei în diverse relații (psihoterapeut - pacient, profesor - elev, individ - individ ș.a.), empatia în activitatea *psihologului* reprezentând o nișă în fenomenul în discuție. Necesitatea studierii acestei arii de activitate transpare și din trebuința de a revedea modelul tradițional de formare a psihologilor, în mare parte *teoretic*, studentul neavând posibilitatea de-a intra în contact cu propriile emoții și cu emoțiile celui alt, ceea ce va afecta procesul înțelegerii manifestărilor comportamentale și trăirilor emoționale ale celui alt, precum și ale sale, consecința fiind reprimarea acestora, cu urmări în planul alianței terapeutice, autenticității, congruenței și empatiei. Stând la baza relației terapeutice, a relațiilor de comunicare, a comportamentului de ajutor, empatia va avea un impact pozitiv asupra dezvoltării armonioase a personalității atât a studenților psihologi, cât și a tuturor categoriilor sociale. Cu toate acestea, la noi există puține preocupări de dezvoltare structurată și antrenare a capacității empatice în sistemul competențelor socioprofesionale la studenții înscriși la Facultatea de Psihologie. Studiile în specializarea *psihologie* deși aduc un plus de cunoaștere, nu dezvoltă suficient capacitatea empatică și inteligența emoțională a studenților, fapt pentru care, în viziunea noastră, se inserează ca necesitate existența unui modul complementar universitar sau extrauniversitar menit să dezvolte competențele profesionale ale viitorilor psihologi. Fiind un proces perfectibil, considerăm că

abilitatea empatică poate și trebuie antrenată, fiind direct dependentă de posibilitatea de însușire a rolurilor, de trăirea situațiilor sociale, de stabilirea unor relații de comunicare ș.a.

Situația în domeniul de cercetare și identificarea problemei de cercetare. Deși în psihologie problema fenomenului empatic a suscitat interesul multor cercetători începând cu *etapa de fundamentare a conceptului* (R. Visher [12], T. Lipps [6]), *cercetări ale dezvoltării empatiei în copilărie* (L. Kolberg [23], E. B. Tichener [32], A. G. Weinstein [33], ș.a.), *cercetarea experimentală* (A.Mehrabian [24], R. Dymond [18], M. H. Davis [17], ș.a.), *cercetările privind dezvoltarea capacității empatică* (K. Bllumer [15], M.Caluschi [1], S.Marcus [8], ș.a.), ajungându-se până în prezent la abordarea fenomenului empatic prin prisma *psihologiei sociale* (J. P. Guillfod [20], S. Marcus [8], R. Gherghinescu [4], ș.a.), *a psihoterapiei* (C.Rogers [25], S. Freud [3], C. Jung [13], ș.a.) și *neuroștiințelor* (Jackson P. L, Decety J.[22], Young S. K [34], Zahn-Waxler C [35] ș.a.), la moment, totuși, constatăm lipsa unei unități terminologice și conceptuale, depistăm că nu există o unanimitate în abordarea fenomenului empatic, nu sunt clarificate toate mecanismele de formare și dezvoltare a acesteia etc., ceea ce reclamă continuarea studiilor asupra acestui fenomen multidimensional.

Nici obiectul, nici componentele și nici trăirea nu apar deslușit în cazul empatiei, iar cercetarea psihologică indică faptul că educarea empatiei presupune raportarea la aceste trei elemente. În ceea ce privește structura empatiei, faptul că între componentele ei pot apărea contradicții fac inoperantă, contradictorie structura.

O altă constatare majoră privește chiar sensul conceptului de empatie. Până în prezent se conturau două accepțiuni: empatia ca fenomen major al adaptării sociale, ca indicator al inteligenței sociale și lipsa empatiei. Se pare însă că există și o empatie puternică, dar trăită negativ – empatie negativă (îl înțelege pe celălalt și îi simți situația, dar conduita este opusă: îi provoci sau amplifici suferința), ce reprezintă o ruptură la nivelul structurii empatică. Nu obiectul empatic lipsește, ci comportamentul adecvat, nu trăirea, în general, lipsește, ci trăirea în acord cu valorile sociale.

Prin urmare, necesitatea studierii complexe și aprofundate a fenomenului empatic, a structurii acesteia, a factorilor determinanți, este importantă atât pentru relevarea în continuare a esenței acestui fenomen, cât și pentru înțelegerea ulterioară a particularităților de dezvoltare a sferei emoționale și a personalității studentului la psihologie, a legăturilor dintre empatie și comportamentului prosocial, empatie și atribuire, empatie – stil apreciativ.

Astfel, **problema cercetării** se rezumă la contribuția investigației prin răspunsurile oferite la întrebările: *Care sunt particularitățile psihocomportamentului empatic al studenților psihologi, respectiv, cum poate fi format psihocomportamentul empatic al acestora ?* Aceste și alte rațiuni

ne-au orientat spre abordarea empatiei ca o capacitate cu multiple și profunde implicații în viața socială și profesională.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul lucrării constă în studierea și determinarea particularităților psihocomportamentului empatic la studenții psihologi și dezvoltarea lui în procesul formării profesionale.

Pentru realizarea scopului major al cercetării, am stabilit următoarelor **obiective**:

1. Analiza și generalizarea literaturii de specialitate cu privire la fenomenul empatiei, structura și mecanismul de producere a acesteia, funcțiile empatiei, rolul empatiei în psihoterapie, referitor la factorii determinanți ai acesteia, metodele și instrumentele de diagnosticare, precum și la tehnicile, procedeele și modalitățile de dezvoltare a capacității empatice;

2. Identificarea particularităților psihocomportamentului empatic la studenții psihologi;

3. Determinarea nivelului de empatie al studenților psihologi în funcție de anul de studiu;

4. Elucidarea dinamicii existente între empatie și factorii de personalitate la studenții psihologi;

5. Determinarea relației dintre inteligența emoțională, stimă de sine, stil de comunicare, stiluri parentale de educație, indice de statut preferențial și corelatele specifice empatiei ale studenților psihologi;

6. Elaborarea și validarea experimentală a programului formativ de dezvoltare a psihocomportamentului empatic la studenții psihologi;

7. Formularea unor recomandări de dezvoltare a empatiei la studenții psihologi pentru profesori, studenți, doctoranzi, psihologi, psihoterapeuți.

Metodologia cercetării științifice derivă din obiectul, scopul și sarcinile cercetării și se constituie din *metode teoretice* (analiza, sinteza și generalizarea literaturii de specialitate; metoda ipotetico-deductivă pentru interpretarea și explicarea rezultatelor obținute în cercetare); *metode empirice* (chestionarul, testul, inventarele de personalitate, probe de inteligență, experimentele de constatare, formare și de control); *metode statistico-matematice*: programa specializată pentru calculator SPSS v19.0, statistica corelațională, testul de corelație Spearman, testul t, testul U Mann-Whitney, testul Wilcoxon, testul neparametric Kruskal-Wallis, testului H_i^2 Pearson ș.a.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute. Este pentru prima dată când la nivel național a fost cercetată problema particularităților psihocomportamentului empatic la studenții psihologi în perioada anilor de studii. Astfel, au fost stabiliți indicatorii și particularitățile comportamentului empatic la studenții psihologi; s-a precizat structura empatiei dar și faptul că între componentele ei pot apare contradicții care fac inoperantă, contradictorie structura; s-a constatat că nu există diferențe semnificative ale nivelului empatiei în funcție de anul de studiu;

s-au evidențiat factorii determinanți ai empatiei: inteligență emoțională, modelele parentale de educație, nivelul unor trăsături de personalitate responsabile de adecvarea interpersonală (orientarea interpersonală) și maturitatea inter-relațională; rolul acesteia în dezvoltarea unor fațete ale personalității (stimă de sine, stilul de comunicare); s-a creionat tabloul particularităților psihocomportamentului empatic al studentului la psihologie cu nivel bun empatic; s-a constatat că implementarea programului formativ influențează pozitiv dezvoltarea socio-emoțională și a personalității prin însușirea abilităților de autoreglare emoțională și personală, prin dezvoltarea elementelor - cheie ale conștiinței de sine, a comunicării empatică și a comportamentului empatic, preluarea perspectivei celuilalt, prin aceasta contribuind la dezvoltarea capacității empatică.

Problemă științifică importantă soluționată rezidă în determinarea nivelului dezvoltării psihocomportamentului empatic la studenții psihologi, în elaborarea, fundamentarea și implementarea unui program de dezvoltare a empatiei la aceștia, *fapt care a condus* la ridicarea nivelului abilităților empatică, *în vederea pregătirii lor profesionale* ca psihologi / psihoterapeuți.

Semnificația teoretică a cercetării. Aceasta își are expresia în cercetarea, examinarea și evidențierea particularităților psihocomportamentului empatic la studenții psihologi, a factorilor determinanți ai acestuia. Rezultatele investigațiilor îmbogățesc astfel bazele teoretice ale științei psihologice cu noi cunoștințe referitoare la specificul psihocomportamentului empatic la studenții psihologi în anii de studii și la factorii determinanți ai acestuia.

Valoarea aplicativă a lucrării. Însemnătatea praxiologică a acestei lucrări constă în posibilitatea aplicării programului formativ de dezvoltare a capacității empatică și a rezultatelor cercetării în lucrul psihologilor, psihoterapeuților, profesorilor și, de ce nu, a părinților, dezvoltarea acestei capacități având implicații profunde în comunicarea umană, dezvoltarea relațiilor interpersonale și nu numai, fiind o capacitate cu largi și profunde implicații sociale.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere:

1. Estimăm că în profilul psihologic al studentului la psihologie vom depista componentele de bază ale empatiei, ponderea și nivelul de dezvoltare al acestora nefiind influențate de anul de studiu în care se găsesc subiecții.

2. Pornind de la faptul că empatia este considerată o componentă a inteligenței emoționale, prezumăm că nivelul empatic al studenților psihologi este determinat de nivelul inteligenței emoționale pe care aceștia o au.

3. Considerăm că empatia studenților psihologi este influențată de o serie de trăsături de personalitate care definesc orientarea interpersonală și maturitatea interrelațională; altfel spus, nivelul de dezvoltare al acestor trăsături de personalitate va influența nivelul empatic.

4. Presupunem că stilurile educaționale parentale au influențat nivelul de dezvoltare al empatiei la studenții psihologi.

5. Admitem că nivelul empatiei studenților psihologi va influența nivelul stimei de sine, indicele de statut preferențial și alegerea stilului de comunicare.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute sunt implementate în pregătirea profesională a studenților psihologi de la Universitatea Hyperion din București prin includerea lor în predarea cursurilor teoretice *Introducere în psihologia socială, Psihoterapie și psihodiagnoza, Consiliere psihologică*, cât și prin desfășurarea trainingurilor practice cu ei, aplicând programul complex de antrenare a capacității empatice, elaborat și verificat în mod empiric de către noi. Aceste rezultate sunt aplicate, de asemenea, în lucrul psihologilor, cât și a recalificării lor.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost discutate și aprobate în cadrul ședințelor Catedrei de Psihologie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. Aspecte importante ale studiului au fost prezentate și aprobate la conferințele științifice naționale și internaționale de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (2011), Conferința științifică cu participare internațională „Cercetarea universitară în sprijinul soluționării dificultăților sociale”, Universitatea Hyperion, București(2013), cu lucrarea *Modalități de dezvoltare a competențelor empatice la studenții psihologi*; la Simpozionul Național „Kreaticon”(2011), cu lucrarea „Analiza istorică a psihocomportamentului empatic” etc.

Publicațiile la tema tezei. Ideile principale și conținutul de bază al tezei au fost reflectate în 24 de lucrări științifice, publicate în revistele științifice de specialitate la psihologie, în culegeri de materiale ale diverselor conferințe, simpozioane științifice (naționale și internaționale), suporturi metodico-didactice (2 ca autor și 9 coautor).

Volumul și structura tezei. Teza este perfectată pe 153 pagini text de bază și cuprinde introducerea, trei capitole, concluziile generale și recomandările practice, bibliografie din 249 de titluri, 5 anexe, inclusiv 64 figuri și 21 tabele.

Cuvintele-cheie: empatia, comportament empatic, inteligență emoțională, comunicare empatică.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este argumentată actualitatea și importanța cercetării empatiei la studenții psihologi, sunt formulate problema, scopul și obiectivele investigației, formării și dezvoltării empatiei la viitorii specialiști în domeniul psihologiei, sunt explicate și fundamentate suportul conceptual și metodologic al cercetării, se dă o caracterizare succintă a lucrării, subliniindu-se noutatea și originalitatea ei, problema științifică importantă soluționată, semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea și implementarea rezultatelor obținute.

În **cap. 1**, intitulat „**Problematika empatiei în psihologia contemporană**”, pe baza examinării concepțiilor și teoriilor explicative ale fenomenului empatic, am încercat surprinderea acestui fenomen în toată amploarea lui, începând cu definirea, structura, mecanisme, funcții, determinanții empatiei, teorii ale empatiei și finisând cu rolul ei în psihoterapie și comunicare. Au fost reliefate principalele direcții moderne de cercetare în domeniul empatiei, cât și empatia în relație cu alte variabile de personalitate. Drept rezultat, am conchis următoarele:

1. Cu toată bogăția terminologică, **definițiile date empatiei** converg spre înțelegerea ei ca: **Abilitate de precizie, de recunoaștere a dispozițiilor psihologice ale unei persoane** (J. P. Guilford); **Aptitudine de a sesiza mentalitatea altuia** (J.Maisonneuve,); **Capacitatea de a te pune în locul altuia, de a vedea lumea așa cum el o vede** (C.Rogers, G.M. Kinget,); **Trăsătura de personalitate ce poate atinge valențe aptitudinale, prin intermediul căreia omul poate cunoaște, înțelege și prezice conduitele altora** (S.Marcus,); **Construct multidimensional în care se coroborează aspectul cognitiv predictiv de percepere a perspectivei altuia, reactivitatea emoțională, aspectul funcționării și motivației interpersonale etc.** (M.Davis) [7].

2. Generalizând datele din literatura de specialitate, putem conchide că empatia este un proces complex perceptiv, intelectual, afectiv, motivațional, ce se manifestă în anumite condiții; este un proces general uman, implicat în adoptarea rolului social, în orice act de comunicare interumană; constă în „a simți ca și când ” ai fi în intimitatea gândurilor, trăirilor, simțirii altei persoane.

3. Empatia, ca trăsătură de personalitate, se raportează la un plan de interioritate cu valoare potențială exprimată prin capacitatea empatică și la un plan de exteriorizare cu valoare acțională redată prin comportamentul empatic [7].

4. Capacitatea empatică este apreciată ca potențialitate psihofiziologică de pătrundere în psihologia celorlalți, prin intermediul căreia omul poate cunoaște, înțelege și prezice conduitele altuia, o trăsătură de personalitate ce facilitează interacțiunea socială și performanța.

5. Comportamentul empatic (*empatia în acțiune*), ca unitate a acțiunii și trăirii empaticice, este o caracteristică a relației interpersonale, dependentă de nivelul de manifestare al acestei trăsături de personalitate, cât și de situațiile sociale cu care individul se confruntă.

6. Între capacitatea empatică și comportamentul empatic pot apare relații convergente, dar și divergente, în funcție de împrejurările de viață și de partener (modelul de empatizat) [7].

7. Empatia se manifestă în interacțiune cu alte trăsături de personalitate, putând lua forma unui stil empatic, definit ca și constantă comportamentală.

8. Deși bazele empatiei se pun în copilăria mică, valorificarea și maturizarea empatiei se realizează ca urmare a experienței social dobândite, care-i validează persoanei anticipările cu privire

la cadrul de referință al celuilalt, experiența socială constituind o premisă a evoluției și maturizării comportamentului empatic [7, p. 175].

9. Mecanismul de producere a fenomenului empatic, având la bază imitația, identificarea, modelarea și proiecția, antrenează procese fiziologice, cognitive, imaginative și afective.

10. Din analiza comportamentului empatic decurg următoarele funcții ale empatiei: funcția cognitivă; funcția anticipativă; funcția de comunicare; funcția de contagiune afectivă; funcția performanțială. [7, p.24-28].

11. Empatia ca aptitudine a psihologului presupune forme diferite de manifestare, incluzând planul predictiv, emoțional și motivațional - acțional, acestea vizând, de fapt, după noi, utilizarea capacității și comportamentului empatic, adică a *psihocomportamentului respectiv, empatic*, în activitatea propriu-zisă a psihologului.

În baza studierii și generalizării literaturii științifice, am formulat următoarea *problemă de cercetare*: deși empatia joacă un rol important în viața și activitatea umană, inclusiv în activitatea psihologului, până în prezent nu există o unanimitate în abordarea fenomenului empatic, nu sunt clarificate toate mecanismele de formare și dezvoltare a acesteia, nu există o unitate terminologică și conceptuală și încă multe altele. În acest sens, ne întrebăm: *Care este nivelul empatiei la studenții psihologi la momentul dat? Care sunt factorii ce influențează formarea și dezvoltarea psihocomportamentului empatic al acestora? În ce constă și cum poate fi realizată pregătirea empatică a psihologilor și psihoterapeuților?* Cercetarea de către noi a fenomenului empatiei și a comportamentului empatic la studenții psihologi în anii de studii reprezintă încă un pas în elucidarea esenței acestui fenomen.

Capitolul 2 „Cercetarea experimentală a psihocomportamentului empatic la studenții psihologi în perioada anilor de studii” reliefează următoarele aspecte ale experimentului de constatare: nivelul empatic al studenților psihologi pe parcursul anilor de studiu; dinamica existentă între empatie și factorii de personalitate la studenții psihologi; relația dintre inteligența emoțională, stimă de sine, stil de comunicare, stiluri parentale de educație, indice de statut preferențial și corelatele specifice empatiei ale studenților psihologi.

Aceste aspecte au reieșit în urma cercetării ce s-a realizat în perioada anilor 2009-2012 în cadrul Facultății de Psihologie a Universității „Hyperion” din București.

Eșantionul experimental a fost constituit din 175 de studenți, selectați din cei trei ani de studiu, cu vârste cuprinse între 19 și 32 de ani, media grupului fiind de 22,21 ani, 56 fiind de gen masculin și 119 de gen feminin. În funcție de anul de studiu, subiecții au fost distribuiți astfel: 59 anul I - îi, 58 anul II - oi și 58 anul III - ei.

În cadrul cercetării am înaintat următoarea ipoteză generală:

Manifestarea, nivelurile și dinamica psihocomportamentului empatic la studenții psihologi sunt determinate de nivelul inteligenței emoționale, de modelele educaționale parentale, de o serie de trăsături de personalitate.

Metodele, tehnicile și instrumentele de lucru, mersul și rezultatele cercetării constatative sunt prezentate prin raportare la ***ipotezele operaționale***.

Ipoteza I. Estimăm că în profilul personalologic al studentului la psihologie vom depista componentele de bază ale empatiei, ponderea și nivelul de dezvoltare al acestora nefiind influențate de anul de studiu în care se găsesc subiecții.

În demersul nostru am încercat să surprindem nivelul empatiei emoționale și cognitive sau predictive la studenții psihologi în anii de studii, abordare justificată de faptul că la psihologi/ psihoterapeuți se inserează ca necesitate existența celor două forme empatice. În acest scop am aplicat *Chestionarul de empatie emoțională (QMEE)* elaborat de A. Mehrabian și N. Epstein [24], și *Proba de empatie predictivă Dymond* [18], care măsoară comportamentul empatic.

În rezultatul desfășurării experimentului constatativ și al analizei datelor obținute, *am rezumat prezența capacității empatice la studenții psihologi*. La componenta *empatie emoțională*, am reținut faptul că 72% dintre studenții psihologi, indiferent de anul de studii, se încadrează majoritar în categoriile *mediu-bun empatic* (Tab. 1), nivel optim acceptat de studiile de specialitate, ceea ce demonstrează o anumită omogenitate de structură a competenței empatice. Nici un subiect nu figurează în categoriile de răspuns (niveluri) extreme (foarte bun empatic și neempatic).

Tabelul 1. Empatie emoțională (distribuția subiecților pe niveluri empatice)

Nivelul/Categoria	Număr subiecți	Procentaj
Neempatic	0	0%
Slab empatic	49	28%
Mediu empatic	69	39,4%
Bun empatic	57	32,6%
Foarte bun empatic	0	0%

La componenta *empatie predictivă* media generală a grupului este de 16,35 puncte, ceea ce-i încadrează în clasa mediu slab empatic; ori, nivelul optim acceptat al empatiei predictive este unul supra mediu (Tab.2).

Tabelul 2. Empatie predictivă (distribuția subiecților pe niveluri empatice)

Nivelul/Categoria	Număr subiecți	Procentaj
Slab empatic	14	8%
Mediu slab empatic	84	48,%
Mediu empatic	71	40,58%
Mediu bun empatic	4	2,28%
Bun empatici	2	1,14%

Aceste rezultate ne permit constatarea potrivit căreia nu este conturat un comportament empatic, 56% dintre subiecții testați sunt incluși în clasele slab (8%) și mediu slab empatic (48%), nu au disponibilități de apreciere empatică a partenerilor de relație, de anticipare cu acuratețe a comportamentului celorlalți, nu există un echilibru între componentele afectivă și cognitivă în evaluarea empatică. Considerăm că aceste inabilități constatate în profilul psihologic al studenților psihologi sunt „normale” pentru gradul încă redus al „antrenamentului” specific profesioniștilor în domeniul psihologiei, unde procesul intercunoașterii partenerilor de relație se manifestă între o înțelegere rațională explicită și una emoțională implicită, ambele implicându-se în progresul procesului psihoterapeutic. Când privește repartizarea subiecților pe ani de studiu și nivelele empatice, aceasta s-a dovedit a fi următoarea (Figurile 1 și 2).

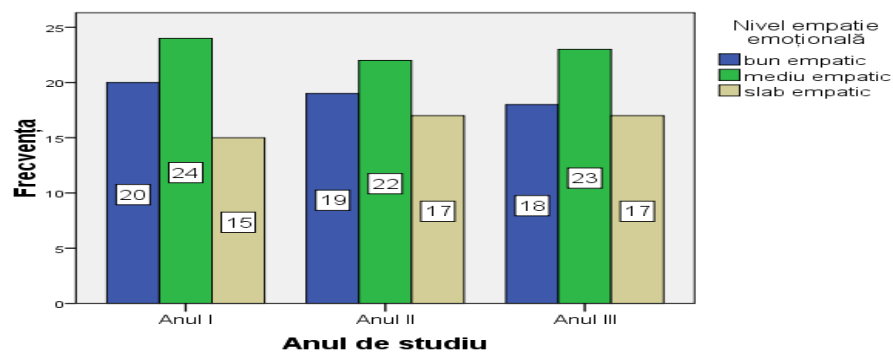

Fig. 1. Distribuția scorurilor studenților la proba de empatie emoțională pe categorii/ an studiu

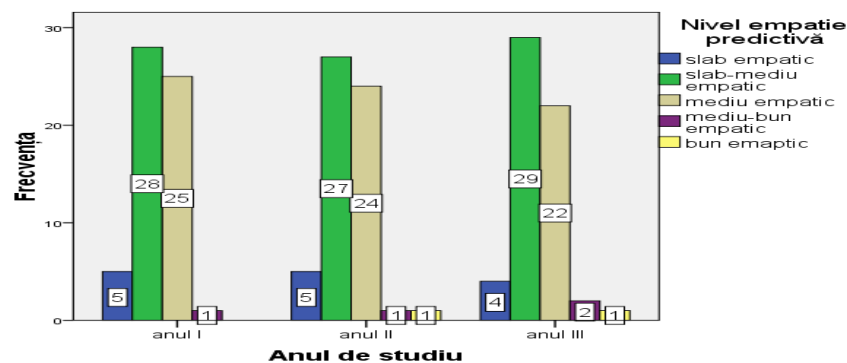

Fig. 2. Distribuția scorurilor studenților la proba de empatie predictivă pe clase și an de studiu.

În urma aplicării testului de contingență Pearson H_i^2 folosind distribuțiile nivelurilor empatice pe cei trei ani de studiu, am constatat lipsa unei diferențe semnificativ statistice între distribuțiile nivelurilor empatiei emoționale ($H_i^2 = 0,343$; $df = 4$; p (exact bidirecțional) = 0,987) și predictive ($H_i^2 = 1,897$; $df = 8$; p (bidirecțional) = 0,984) pe cei trei ani de studiu, lipsă pe care o punem pe seama faptului că la subiecții testați, deși există trăirea afectivă, aceasta nu se dezvoltă în mod semnificativ sub impactul procesului instructiv - educativ universitar, care contribuie la o cunoaștere necesară de nivel cognitiv, dar nu suficientă și pentru dezvoltarea abilităților empatice.

Concluzie. Cercetarea noastră a precizat structura empatiei la studenții psihologi, precum și faptul că nu este conturat încă un comportament empatic, că lipsesc diferențe statistice semnificative între nivelul empatiei emoționale și predictive în funcție de anul de studiu.

Ipoteza 2. Pornind de la faptul că empatia este considerată o componentă a inteligenței emoționale, prezumăm că nivelul empatic al studenților psihologi este determinat de nivelul inteligenței emoționale pe care aceștia o au .

În scopul obținerii datelor științifice relevante acestei ipoteze, am aplicat *Chestionarul de inteligență emoțională Goleman* adaptat de M. Rocco [9] . Rezultatele cercetării ne arată că pentru cei 175 de studenți, incluși în lotul experimental, a fost înregistrat un nivel *sub - mediu* al inteligenței emoționale (media 99,34). Evident, nivelul slab de autocunoaștere (44% sub medie) va avea impact negativ în relaționarea cu ceilalți, cărora nu le înțeleg emoțiile, motivația comportamentului, deoarece „conștientizarea și acceptarea simțămintelor proprii deschide calea spre empatie” [7].

Pentru determinarea relației dintre inteligența emoțională și empatie am utilizat testului de corelație Kendall tau b., rezultând o asociere pozitivă și semnificativă statistic cu nivelurile empatiei emoționale (tau b=0,743; p (unidirecțional) = 0,0001) și predictive (tau b = 0,771; p (unidirecțional) = 0,0001), o asociere a nivelurilor reduse ale inteligenței emoționale cu nivelurile reduse ale empatiei emoționale și predictive și a nivelurilor ridicate ale inteligenței emoționale cu nivelurile ridicate ale empatiei emoționale și predictive (Fig. 4).

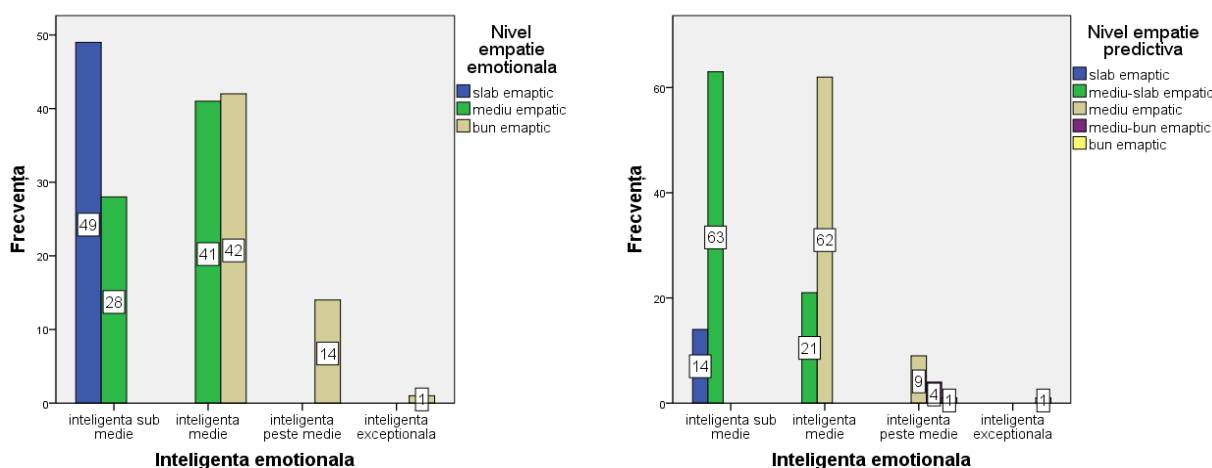

Fig. 4. Asocierea distribuției nivelului inteligenței emoționale cu distribuția nivelului empatiei emoționale și predictive.

Concluzie. Nivelul empatic al studenților psihologi este determinat de nivelul inteligenței emoționale pe care aceștia o au. Astfel, ipoteza a 2-a a fost confirmată.

Ipoteza 3. Considerăm că empatia studenților psihologi este influențată de o serie de trăsături de personalitate care definesc orientarea interpersonală și maturizarea interrelațională; altfel spus, nivelul de dezvoltare al acestor trăsături de personalitate va influența nivelul empatic.

Pentru verificarea acestei ipoteze am folosit grupa I și II din C.P.I.- 480.

Rezultatele cercetării ne arată că la scalele Do, Cs, Sy, Sp, Sa studenții psihologi au obținut scorurile peste medie, ce sugerează persoane ambițioase, cu fluentă verbală, optimiste, eficiente interpersonal, extraverte. La scala sentiment de bine (*Wb*,) scorurile sub medie indică o imagine de sine deformată, faptul că își exagerează problemele și identifică cauzalitatea lor în exterior.

Rezultatele la scalele Re, So, Sc, To, Gi și Cm indică prezența scorurilor sub medie, ceea ce sugerează dezechilibre manifestate la nivel comportamental, imaturitate interrelațională, neînțelegere a modului altora de a aprecia și a gândi, lipsa acuității percepției sociale, nivel scăzut de socializare, comportament rigid. Aceste aspecte sunt normale având în vedere media de vârstă a grupului, potrivit teoriei autorului testului, Harrison G. Gough.

Corelații între probele de empatie emoțională, empatie predictivă – C.P.I.

Influența orientării interpersonale și maturizării interrelaționale asupra empatiei.

Pentru verificarea relațiilor am utilizat analiza neparametrică Kruskal-Wallis, modul de distribuire al subiecților în funcție de nivelul variabilelor analizate, arătând asocierea subiecților slab empatici cu valori mai mici decât valoarea mediană și a celor buni empatici cu valori mai mari decât valoarea median. Diferențele datorate grupării subiecților pe cele 5 categorii date de nivelul empatiei emoționale (Chi-square între 151,78 și 154,26; $df = 2$ și $p = 0,0001$) și predictive (Chi-square între 138,88 și 142,26; $df = 4$ și $p = 0,0001$) sunt semnificative statistic. Astfel, putem concluziona astfel că nivelurile variabilelor analizate produc nivele semnificativ diferite pentru nivelurile empatiei emoționale și predictive.

Pentru analiza corelației factorilor de personalitate responsabili de orientarea interpersonală și maturizarea interrelațională și empatia emoțională și predictivă am utilizat testul de corelație neparametrică Spearman., rezultând o corelație pozitivă și semnificativă statistic a *empatiei emoționale și predictive cu scalele Grupei I și II C.P.I.*

Corelații grupa I CPI cu empatia emoțională și predictivă

Sp: (emp . emoț. $r = 0,94$; p (unidirecțional) = 0,0001); (emp pred. $r = 0,9$; p (unidirecțional) = 0,0001); Sa: (emp.emoț. $r = 0,94$; p (unidirecțional) = 0,0001); (emp. pred. $r = 0,898$; p (unidirecțional) = 0,0001); Sy: (emp.emoț. $r = 0,94$; p (unidirecțional) = 0,0001); (emp.pred. $r = 0,9$; p (unidirecțional) = 0,0001), ceea ce înseamnă că o bună dezvoltare a acestora va determina un bun nivel empatic.

Corelații grupa II CPI și empatie emoțională și predictivă

Re: (emp.emoț. $r = 0,934$; p (unidirecțional); (emp.pred. $r = 0,89$; p (unidirecțional) = 0,0001);
Sc: (emp. emoț. $r = 0,953$; p (unidirecțional); (emp.pred. $r = 0,898$; p (unidirecțional) = 0,0001);
To (emp.emoț. $r = 0,938$; p (unidirecțional); (emp.pred. $r = 0,9$; p (unidirecțional)=0,0001);
Cm: (emp.emoț. $r = 0,936$; p (unidirecțional); (emp.pred. $r = 0,9$; p (unidirecțional) = 0,0001);
Gi: (emp. emoț. $r = 0,937$; p (unidirecțional); emp.pred. $r = 0,896$; p (unidirecțional) = 0,0001).

Aceste rezultate ne arată că prezența socială, sociabilitatea, acceptarea de sine, cunoașterea de sine, toleranța ș.a. reprezintă factori determinanți ai realizării fenomenului empatic.

Concluzie. Aceste rezultate ne permit constatarea, potrivit căreia orientarea interpersonală și maturitatea interrelațională influențează stimularea sau inhibarea empatiei. Astfel, ipoteza a 3- a s-a adeverit.

Ipoteza 4. Presupunem că modelele parentale de educație au influențat nivelul de dezvoltare al empatiei la studenții psihologi.

Pentru culegerea datelor despre variabila stiluri educaționale parentale am folosit *Inventarul pentru măsurarea modelelor parentale de educație (EMBU)* [11], axându-ne pe stilul Punitiv, Rejectiv, Afectuos, Supraprotectiv, Supraimplicat și Stimulativ.

Am constatat că modelul *punitiv și rejectiv* însumează 22,86% din modelul educațional matern și 29,14 % din modelul educațional patern. Grija inconsistentă și respingerea parentală, amenințările sau pedepsele corporale, cu scopul îmbunătățirii comportamentului, sunt factori care frânează dezvoltarea empatiei, fapt susținut și de studiile realizate de R. Kestenbaum, E. A. Farber, and A.Sroufe [19].

Conduitele de *supraimplicare și supraprotecție* însumează 34,86% pe modelul educațional matern și 40% pe modelul educațional patern, constituind factori de vulnerabilizare ai persoanei, de unde, poate, și imaginea de sine deformată, comportament ezitant, imaturitate interrelațională, ceea ce am constatat și noi în cazul subiecților noștri [2].

Modelul *stimulativ și afectuos* însumează 42,8 % din modelul educațional matern și 30,86 % din modelul educațional patern. Experiențele de socializare pozitive, căldura, gradul de empatie al părinților sunt factori ai dezvoltării empatiei, precum și al stimei de sine, inteligenței emoționale și generale, ceea ce am stabilit și noi în cadrul studiului nostru și în alte studii privind impactul mediului familial asupra dezvoltării adolescenților [26].

În urma calculelor corelaționale am observat o asociere puternică și semnificativă statistic a nivelelor empatiei emoționale ($\text{Chi-Square} = 251,19$; $df = 6$; $p = 0,0001$) și predictive (Coefficient = 0,806; $p = 0,0001$) cu stilul parental matern și patern.

Stilul parental Punitiv și Rejectiv corelează cu nivelul *slab* empatic și cel Afectuos și Stimulativ cu nivelul *bun empatic* în proporție de 100%, iar stilul Supraprotectiv și Supraimplicat cu nivelul *mediu* empatic pe componenta empatie emoțională. La componenta *empatie predictivă* stilul Punitiv corelează cu nivelul *slab empatic*, Rejectiv, Supraprotectiv și Supraimplicat cu *mediu slab empatic* și stilul Asertiv și Stimulativ cu nivel *mediu/mediu bun / bun empatic*.

Concluzie. Există o legătură importantă între modelul parental de educație al subiectului și nivelul empatiei, ceea ce ne îndreptățește să considerăm că ipoteza a 4- a fost confirmată.

Ipoteza 5. Admitem că nivelul empatiei studenților psihologi va influența nivelul stimei de sine, indicele de statut preferențial și alegerea stilului de comunicare .

Pentru evaluarea stimei de sine am folosit ca instrument *Scala Rosenberg a stimei de sine*. Rezultatele obținute de studenții din cadrul studiului îi clasează la un nivel mediu al stimei de sine, media fiind de 26,56 cu o abatere standard de 7,533, ceea ce denotă o imagine de sine bună, chiar dacă persoanele nu se simt în largul lor în situațiile sociale noi.

Analiza relației dintre nivelurile empatiei emoționale și predictive și cele corespunzătoare stimei de sine s-a realizat cu testul de corelație Kendall tau b, rezultând o asociere direct proporțională și semnificativă statistic (tau b = 0,772; p (unidirecțional) = 0,0001) (tau b = 0,772; p (unidirecțional) = 0,0001); (tau b = 0,684; p (unidirecțional) = 0,0001), o asociere a nivelurilor scăzute ale stimei de sine cu cele scăzute ale empatiei predictive/emoționale și a nivelurilor ridicate ale stimei de sine cu nivelurile ridicate ale empatiei predictive/emoționale.

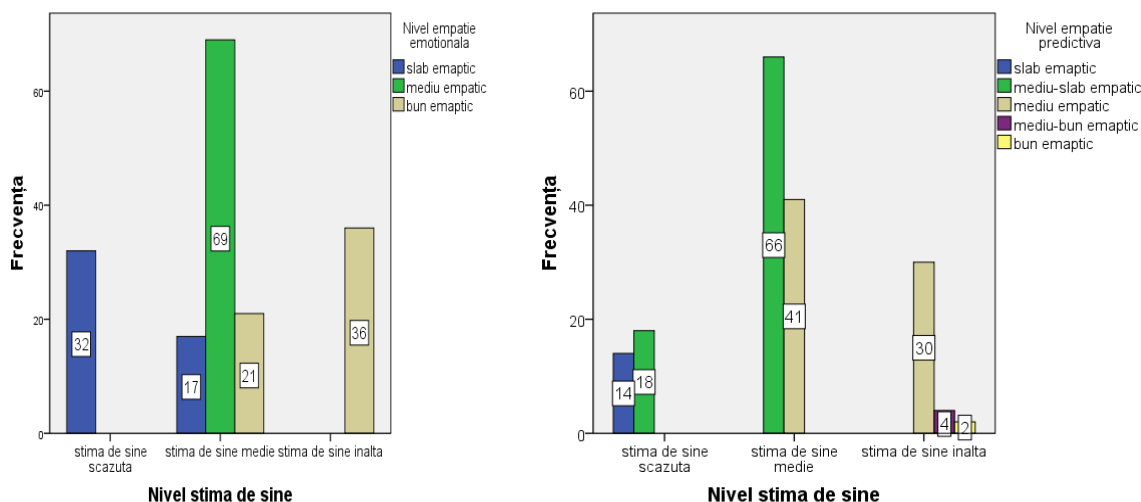

Figura 5. Asocierea nivelurilor stimei de sine cu nivelurile empatiei emoționale/predictive.

Analiza cantitativă și calitativă a datelor ne-a permis constatarea faptului că un bun nivel empatic determină procesul de autocunoaștere și stimă de sine, fiind un factor implicat în formarea acesteia, constatare susținută și de cercetările lui N. D. Feschbach [2] și A.Trifan [10], potrivit cărora empatia generează sentimentul de auto-înțelegere și stima de sine.

Pentru stabilirea *indicii de statut preferențial* am folosit Testul sociometric. Media scorurilor la această probă este 2,30 puncte (liminf 95% = 1,79; limsup 95% = 2,81), ceea ce indică faptul că grupul per total prezintă caracteristica de-a se integra ușor în colectiv, sunt ușor acceptați de ceilalți. În urma calcului corelațional am obținut o corelație pozitivă și semnificativă statistic ($r = 0,42$ (liminf95% = 0,28; limsup95% = 0,53), între nivelul empatiei emoționale și nivelul indicelui de statut preferențial și între nivelul empatiei predictive și nivelul indicelui de statut preferențial ($r = 0,48$ (liminf95% = 0,35; limsup95% = 0,58).

Pentru evaluarea *stilurilor de comunicare* am folosit Chestionarul Analiza stilurilor de comunicare (S.C.). Stilul de comunicare este un indicator al modului în care o persoană își structurează lumea relațiilor sociale, al modului de prelucrare a informațiilor și de transformare a acestora în fapte de comportament, în judecăți practice, sociale, evaluative etc.

Analiza asocierii dintre nivelul empatiei emoționale și predictive și a stilului de comunicare s-a realizat cu testul de asociere Chi-Square (Pearson). Astfel, asocierea dintre nivelurile empatiei emoționale și stilurile de comunicare (Chi-Square = 303,297; df = 6; p = 0,0001) se prezintă astfel: asociere semnificativă statistic între: stilul Agresiv și nivelul Slab empatic, și stilului Asertiv cu nivelul Bun empatic în proporție de 100%; Stilul Non-assertiv și cel Manipulator se asociază în mare măsură cu nivelul Mediu empatic. Asocierea nivelurilor empatiei predictive și stilurile de comunicare este semnificativă statistic pentru (Chi-Square = 173,83; df = 6; p = 0,0001) între stilurile Agresiv și nivelul Mediu-slab empatic, în proporție de 68,2%; stilului Asertiv cu nivelul Mediu-bun empatic în proporție de 88,7%; stilul Non-assertiv și cel Manipulator se asociază în mare măsură cu nivelul Mediu-slab empatic. (Fig. 6).

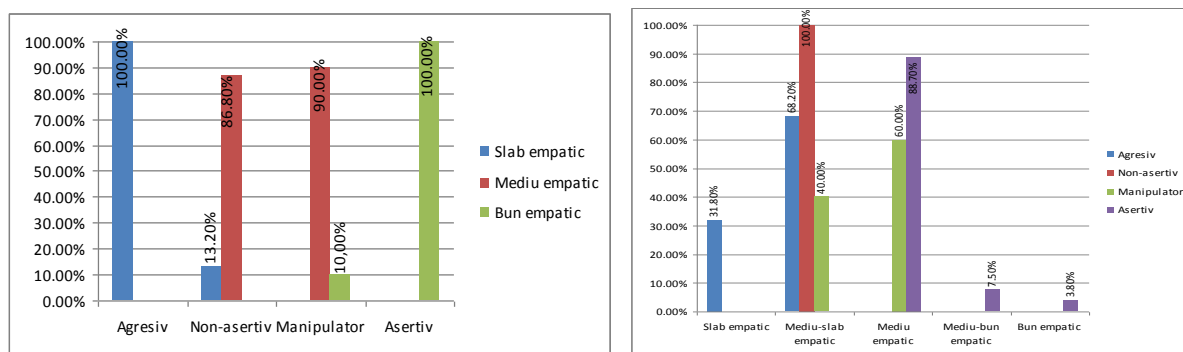

Fig. 6. Relația dintre nivelul empatiei emoționale și predictive și stilul de comunicare.

Aceste rezultate ne permit constatarea, potrivit căreia cu cât nivelul empatic este mai înalt, cu atât modalitățile de comunicare se vor înscrie în registrul unei comunicări asertive. Dezvoltarea competenței de comunicare este condiționată de capacitatea empatică care marchează nivelul de dezvoltare al coeficientului de emoționalitate, deoarece fără emoții nu există comunicare și fără comunicare nu există viață socială.

Concluzie: Datele obținute în urma interpretării rezultatelor tuturor parametrilor măsurați ne îndreptățesc să considerăm că această ipoteză se confirmă.

O generalizare a rezultatelor obținute ne permit să decelăm **particularitățile psihocomportamentului empatic al studentului psiholog bun empatic.**

Psihocomportamentul empatic este conceput de către noi ca o îmbinare specifică dintre o capacitate psihică și un mod corespunzător de comportament specific acestei capacității, dintre interioritate și exterioritate, dintre procesele psihice și acțiune. Factorii de natură psihologică incluși în comportamentul empatic sunt inteligența (G.Allport); inteligența socială; inteligența emoțională (D.Goleman ș.a.); afectivitatea (A. Mehrabian ș.a.); motivația (C. D. Batson); creativitatea (M. Caluschi) [7].

În structura și formele sale de manifestare un anumit psihocomportament depinde de natura și caracteristicile stimulilor care-l provoacă, ca și de particularitățile persoanei respective. Ori, așa cum am văzut, empatia, în multiplele ei niveluri de manifestare, este strâns legată de trăsăturile de personalitate. Astfel, particularitățile psihocomportamentului empatic al studenților psihologi cu diferite niveluri de empatie, relevă diferențe semnificative pe dimensiunile măsurate. Studenții încadrați în categoria bun empatic au următoarele particularități psihocomportamentale: bun nivel al inteligenței emoționale și sociale, stimă de sine bună și stabilă, toleranță, autocontrol, imagine de sine realistă, stil de comunicare empatic, maturitate interrelațională ș.a. Rezultatele noastre corespund cu modelele tipologice ale empatiei aflate în relație cu alte variabile de personalitate, modele realizate de R. F. Dymond [18], S. Marcus [7], B. E. Chlopan [16] ș.a.

Așadar, etapa constatativă a cercetării desfășurate s-a axat pe identificarea particularităților psihocomportamentului empatic la studenții psihologi în anii de studii. Astfel, am încercat să determinăm nivelul inițial, sau, potrivit lui Л. С. Выготский, „zona actuală ” a dezvoltării empatiei la studenții psihologi în perioada anilor de studenție. Rezultatele cercetării ne-au demonstrat atât factorii care influențează nivelul de dezvoltare al empatiei, cât și rolul acesteia în dezvoltarea unor fațete ale personalității.

În cap. 3 „**Modalități de dezvoltare a potențialului empatic la studenții psihologi**” este prezentată caracteristica generală a experimentului formativ: sunt descrise scopul, direcțiile, obiectivele și principiile elaborării programului de intervenție psihologică, tehnicile, procedeele și metodele de influență psihologică, caracteristicile și etapele activităților de grup, este ilustrată eficiența programului elaborat și implementat de noi prin compararea și evidențierea diferențelor obținute între rezultatele studenților din grupul experimental (GE) și cele ale studenților din grupul de control (GC), inițial aceste grupuri formând un eșantion omogen.

Scopul propus pentru cea de a doua cercetare experimentală a fost realizarea unui program de intervenție psihologică cu caracter formativ ce a urmărit dezvoltarea abilităților empatice și competențelor transversale necesare viitoarei profesii de psiholog.

În conformitate cu scopul cercetării, am elaborat și am implementat un program formativ complex, ce a cuprins un sistem de tehnici și exerciții, orientate spre dezvoltarea abilităților empatice, în contextul mai larg, al armonizării personalității studenților psihologi și nemijlocit prin dezvoltarea competențelor socio-emoționale, de relaționare în vederea cunoașterii de sine și de alții, al autoacceptării și acceptării diversității.

În experimentul formativ am formulat următoarea ipoteză de lucru: *Considerăm că prin intermediul unui program complex, constituit dintr-un sistem de tehnici integrative și exerciții expresiv – creative, de conștientizare imaginativă, de restructurare cognitivă, de exprimare emoțională, de comunicare, vom obține o creștere a nivelului abilităților empatice ale studenților psihologi.*

Metodologia cercetării. Programul de intervenție psihologică formativă, elaborat și realizat de noi, este un antrenament intensiv, 80% din timp fiind alocat activităților practice și 20% îmbogățirii fondului informațional privind empatia. Implementarea programului formativ s-a realizat în cadrul grupului de *dezvoltare personală*, prin utilizarea metodelor și tehnicilor psihoterapiei integrative.

Eșantionul. În cadrul studiului formativ, realizat cu studenții Facultății de Psihologie a Universității Hyperion din București, au participat 48 de subiecți, media de vârstă a eșantionului omogen fiind de 22,5 ani. Lotul de studiu a cuprins GE și GC, fiecare grup fiind divizat în două subgrupuri a câte 12 persoane - limita maximă impusă de cerințele de organizare a grupului de dezvoltare și de psihoterapie. În stabilirea componenței grupurilor a fost utilizat criteriul *nivel empatic al participanților*. Existența GC a permis confirmarea validării modulului și totodată surprinderea dinamicii interioare a psihicului sub cele trei manifestări posibile: stagnare, regresie, evoluție.

Metodele și tehnicile de lucru

În cadrul programului formativ am utilizat următoarele **tehnici de formare**:

1. Tehnicile expresiv creative. Permit cunoașterea universului interior al individului, pun în prim plan trăirea aici și acum și exprimarea emoției prezente, realizarea unei mai bune acceptări de sine și de alții. Tehnicile expresiv-creative folosite au inclus: desenul, crearea poveștilor cu rol terapeutic, jocul de rol.

2. Tehnici de conștientizare cu suport imaginativ și de restructurare cognitivă - urmăresc provocarea și extinderea conștientizării ca modalitate de creștere și autonomie personală. Dintre

acestea am utilizat punerea în acțiune *gestaltistă, fantezia ghidată, tehnica de diminuare a vechilor patternuri* și integrare a unor patternuri noi adaptative.

3. Tehnici de exprimare emoțională. Din arsenalul tehnicilor de exprimare emoțională am folosit: *Conversația cu încărcătură emoțională, Tehnica acordării afecțiunii; Antrenamentul asertiv; Tehnica autodezvăluirii.*

4. Tehnici de comunicare – abilități de ascultare și abilități de autoexprimare .

Metodele de lucru au fost *interactive* și au avut la bază principiile învățării: observare, discriminare, modelare, întărire, generalizare ș.a.

În urma implementării Programului de intervenție cu *două* modalități (*preintervenție* și *postintervenție*), am reaplicat probele din etapa constatativă: Chestionarul de empatie emoțională (QMEE), Testul de empatie predictivă Dymond, C.P.I., Chestionarul de inteligență emoțională, Chestionarul Analiza stilurilor de comunicare și Scala Rosenberg a stimei de sine, pentru a surprinde diferențele, progresele înregistrate, ameliorările și optimizările personale și comportamentale înregistrate.

Procesarea datelor obținute s-a realizat prin compararea și evidențierea diferențelor obținute între GE și GC. Datele finale sunt raportate la datele experimentului constatativ și de referință pentru a demonstra relevanța diferențelor obținute, urmărindu-se paralel evoluția GC.

În urma implementării programului formativ s-au obținut următoarele rezultate.

Aplicând testele comparative pentru eșantioane independente (testul Mann-Whitney), constatăm existența unei diferențe semnificative a nivelului empatiei emoționale între mediile celor două grupuri (Rang. Med. GE = 28,44; Rang med. GC = 20,56; (U = 193,5; z = -1,95; p (unidirecțional) = 0,025). La nivelul GE aceștia au ajuns la un nivel mediu empatic, în timp ce participanții din GC și-au conservat situația. Reprezentarea grafică a rezultatelor arată o scădere a subiecților slab empatici și o creștere a subiecților mediu și bun empatici în GE, în timp ce GC au rămas la aceleași valori (Fig. 7).

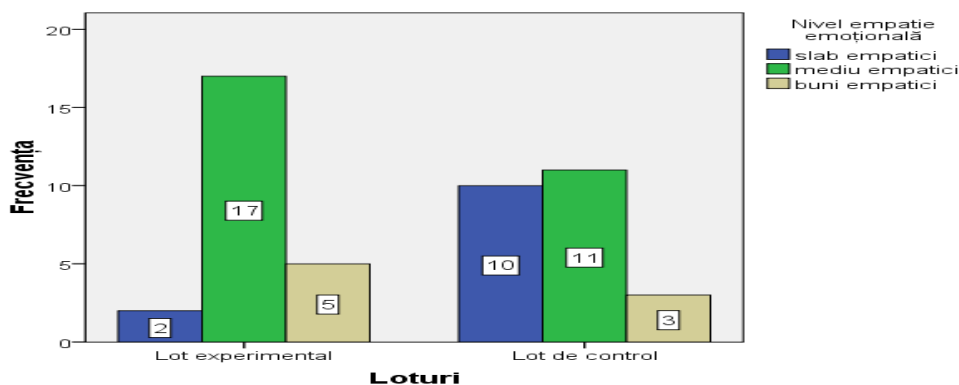

Fig. 7. Scoruri comparative la proba de empatie emoțională (faza finală).

Rezultatele la chestionarul de evaluare a *comportamentului empatic predictiv*, arată că la nivelul GE media este de 13,25, încadrându-se la un nivel mediu empatic, iar în GC de 16,25, nivel mediu slab empatic. În GE constatăm dispariția subiecților slab empatici și o scădere a subiecților mediu slab empatici, precum și o creștere a subiecților mediu, mediu - bun și bun empatic. (Fig. 8). În GC, valorile au rămas neschimbate.

Rezultatele testului de contingență Hi^2 arată o diferență semnificativă a nivelului empatiei predictive în funcție de lotul din care fac parte subiecții ($Hi^2 = 35,2$; $df = 4$; p (unidirecțional) = 0,0001).

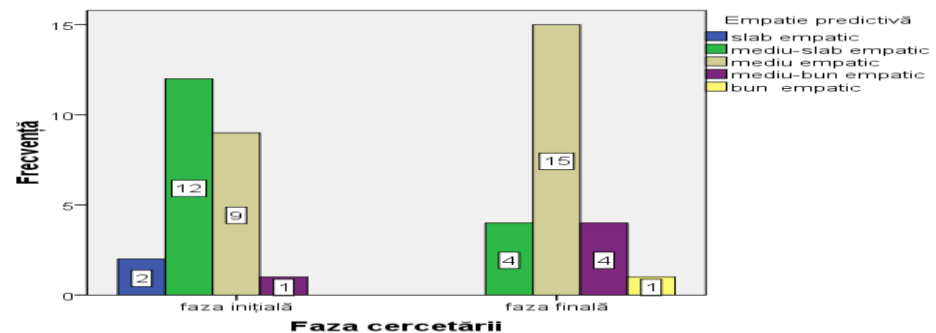

Fig. 8. Scoruri comparative la proba de empatie predictivă GE (faza finală).

Pe componenta *inteligență emoțională*, în urma aplicării testului Mann-Whitney, constatăm că există o diferență semnificativă în funcție de lotul din care fac parte subiecții (Rang med. GE = 9,19, Rang med. GC = 19,81; $U = 175$; $z = -2,35$; p (unidirecțional) = 0,019). Participanții din GE au obținut un nivel superior celui obținut de GC, care a rămas la nivel submediu (Fig.9).

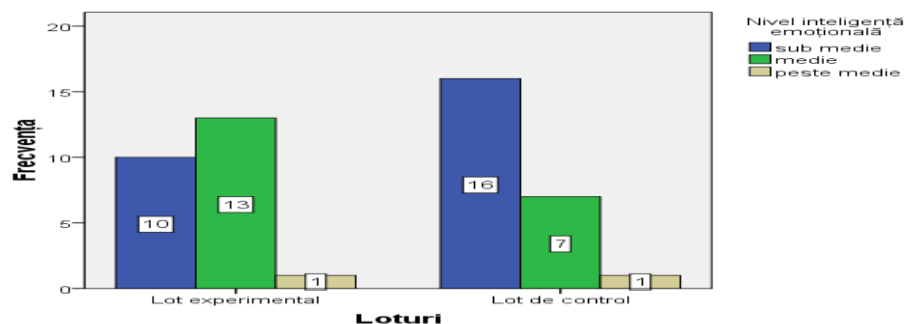

Fig. 9. Scoruri comparative la proba inteligență emoțională (faza finală)..

Evaluarea *stilului de comunicare* realizată cu testul de contingență Hi^2 , relevă o diferență semnificativă statistic a distribuirii stilurilor de comunicare între cele două grupuri în faza finală, $Hi^2=10,305$; $df = 3$; p (exact-bidirecțional) = 0,012.

Observăm o creștere a nivelului asertiv și o scădere a stilului non- asertiv, agresiv și manipulator la GE. În GC se înregistrează o ușoară scădere a stilului agresiv și o ușoară creștere a stilului non-asertiv. (Fig.10).

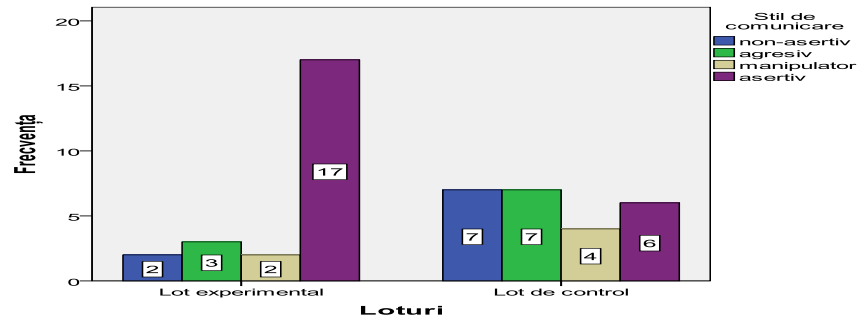

Fig. 10. Scoruri comparative stiluri de comunicare (faza finală).

Ca urmare a aplicării testului Mann-Whitney, constatăm că *există o diferență semnificativă a nivelului stimei de sine între cele două grupuri din care fac parte subiecții* ($U = 194,5$; $z = -1,97$; $p(\text{unidirectional}) = 0,047$). Membrii GE, se încadrează la nivel mediu/înalt, în timp ce subiecții din GC și-au conservat situația (Fig. 11).

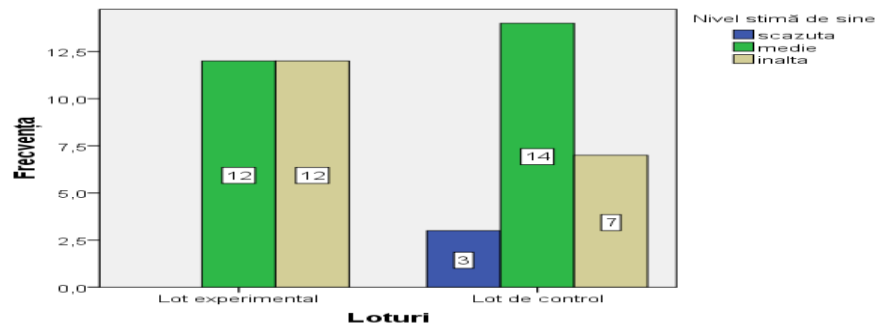

Fig. 11. Scoruri comparative stimă de sine (faza finală)..

Analiza test-retest (Wilcoxon) , indică diferențe semnificative între valorile inițiale și cele finale, în cazul GE, $p(\text{unidirectional}) \leq 0,004$, pentru toți factorii analizați, la nivelul *empatiei emoționale, empatiei predictive, inteligenței emoționale și a stimei de sine*. În cazul GC nu avem diferențe semnificative.

Tabel.3. Analiza test- retest a empatiei emoționale și predictive, a inteligenței emoționale și stimei de sine.

		Test Statistics ^d			
GRUPURI		EEM_FN - EEM_FI	EPD_FN - EPD_FI	GOLEM_FN - GOLEM_FI	ROSEN_FN - ROSEN_FI
1	Z	-4,112 ^a	-4,324 ^b	-1,819 ^a	-1,516 ^a
	Exact Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,069	0,134
	Exact Sig. (1-tailed)	0,000	0,000	0,035	0,067
2	Z	0,000 ^c	0,000 ^c	-0,361 ^b	0,000 ^c
	Exact Sig. (2-tailed)	1,000	1,000	0,729	1,000
	Exact Sig. (1-tailed)	1,000	1,000	0,364	0,570

Analiza test-retest a factorilor de personalitate corespunzători orientării interpersonale și maturizării interrelaționale (Wilcoxon) indică diferențe semnificative între valorile inițiale și cele finale pentru toți factorii de personalitate analizați. Conform analizei descriptive la nivelul GE,

pentru cele două faze, identificăm creșteri a nivelului mediu pentru toate dimensiunile personalității responsabile de orientarea interpersonală și maturizarea interrelațională, cât și reduceri ale dispersării, ceea ce poate indica o eficiență sporită a programului formativ pentru toți acești subiecți. (Fig. 12 și 13).

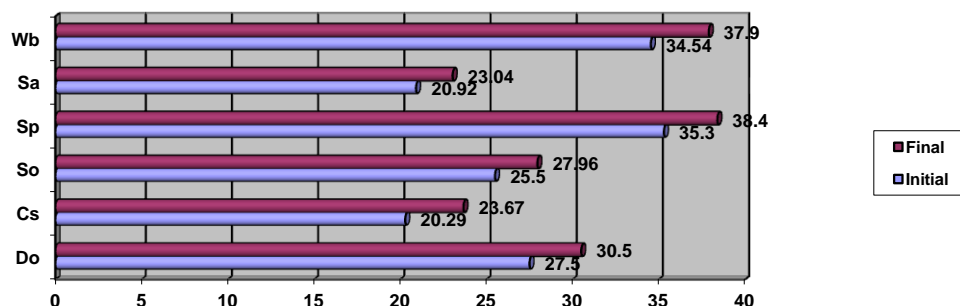

Fig. 12. Analiza test-retest GE- la nivelul orientării interpersonale.

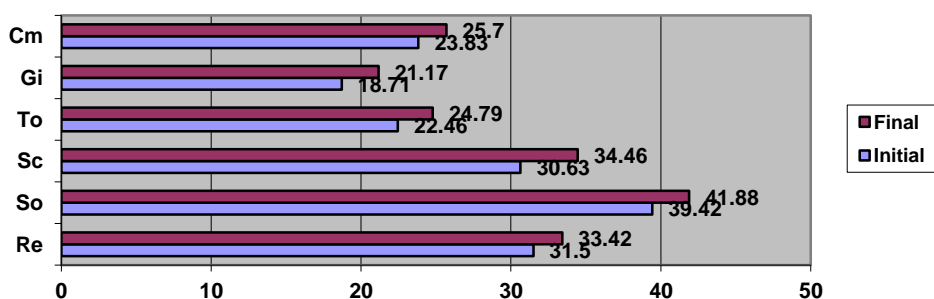

Fig. 3. Analiza test- retest GE - la nivelul maturizării interrelaționale.

În GC observăm creșteri semnificative doar la scala sociabilitate (Sy: inițial (m = 25,5; abat. std = 3,93), final (m=27,96; abat. std = 2,73).

În urma aplicării testului de contingență H_i^2 se identifică o diferență semnificativă statistic a distribuției *stilurilor de comunicare* pentru GE între cele două faze, $H_i^2 = 8,61$; $df = 3$; p (exact-bidirecțional) = 0,038. Subiecții GE manifestă un stil de comunicare asertiv în proporție de 70,8% față de faza inițială în care 54,2% au manifestat un stil non-asertiv și în proporție de 16,7% un stil manipulator. În cazul distribuției stilurilor de comunicare în GC modificările ce au apărut nu indică o evoluție semnificativă.

Revenind la ipoteza formulată la începutul acestui compartiment al tezei, concluziile de ordin statistic ce pot fi formulate la finele acestei prezentări a rezultatelor studiului formativ al abilităților empatice la studenții psihologi sunt următoarele:

1. Intervenția integrativă de grup determină dezvoltarea empatiei și a inteligenței emoționale, a conștiinței de sine, autoreglării, motivației și abilităților sociale și emoționale. Studenții de la psihologie incluși în lotul experimental și-au îmbunătățit semnificativ statistic nivelul de dezvoltare al empatiei emoționale și predictive, precum și nivelul inteligenței emoționale și al stimei de sine.

2. Asistăm la transformări benefice și în ceea ce privește dezvoltarea unor trăsături de personalitate măsurate cu CPI (grupa I). Scala acceptării de sine, ne permite aprecierea unui nivel semnificativ în integrarea sinelui la subiecții investigați din lotul experimental. Astfel, putem considera că programul aplicat a avut un impact pozitiv la nivelul stimei de sine și imaginii de sine, al adecvării interpersonale în limitele volumului eșantionului. Rezultate pozitive s-au înregistrat și în ceea ce privește maturitatea interrelațională, componentă ce are în vedere în special: capacitatea de integrare socială, capacitatea de a înțelege nevoile și sentimentele celorlalți, de a-i accepta pe ceilalți și de a accepta diversitatea, capacitatea de autocontrol, măsurate cu CPI (grupa II).

3. În urma antrenamentului formativ în GC constatăm înregistrarea unui stil de comunicare empatic și asertiv și o scădere a stilului de comunicare agresiv, nonasertiv și manipulativ.

4. Membrii grupului formativ au obținut rezultate semnificative statistic, de la o testare la alta, ceea ce ne îndreptățește să îi caracterizăm ca fiind capabili să-și exprime și să-și gestioneze propriile emoții, să adopte o atitudine pozitivă; să fie mai toleranți, să comunice empatic și asertiv; să-i înțeleagă pe cei cu care interacționează, preluând rolul acestora „ca și cum”; să identifice și să accepte sentimentele celor din jurul lor, să se raporteze la sentimentele și nevoile altora fără a renunța la propria experiență emoțională; să dezvolte relațiile interpersonale constructive.

Includerea grupului de control în design-ul experimental a subliniat efectul benefic al acestui modulului formativ, mai ales că, în cadrul retestării, s-au confirmat diferențe semnificative statistic între rezultatele obținute de studenții din acest lot și cei din lotul experimental.

Rezultatele evaluării studenților de la psihologie asupra efectelor semnificative apărute ca urmare a participării la grupul de dezvoltare personală (GE), centrat pe dezvoltarea abilităților empatice, au menirea de a sublinia considerațiile prezentate anterior.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Dat fiind faptul că empatia, pe de o parte, este înțeleasă diferit în psihologie, iar, pe de alta, fiind una dintre calitățile esențiale indispensabile ale unui specialist psiholog, cercetarea de față este orientată spre soluționarea unei probleme științifice actuale de importanță majoră în domeniul psihologiei dezvoltării și educaționale în instituțiile de învățământ superior, și anume spre dezvoltarea personalității studenților psihologi ca *profesioniști în formare*. În rezultatul acestei investigații au fost determinate: nivelul dezvoltării psihocomportamentului empatic al studenților psihologi, a fost elaborat, fundamentat și implementat un program nou, special de dezvoltare a empatiei la ei, *fapt care a condus la ridicarea nivelului abilităților empatice în vederea pregătirii lor profesionale* ca specialiști psihologi. În lucrare sunt determinate, de asemenea, dinamica

manifestării empatice la studenții psihologi, factorii determinanți ai acesteia, intercorelațiile empatiei cu particularitățile de personalitate ale studentului psiholog, rolul empatiei în dezvoltarea unor fațete ale personalității acestuia (stimă de sine, stilul de comunicare), particularitățile psihocomportamentului studentului psiholog bun empatic.

Demersul științific întreprins ne permite să formulăm următoarele concluzii.

1. După cum ne demonstrează analiza științifică a literaturii la temă și problema abordată, empatia are implicații în dezvoltarea morală (Hoffman) [21], altruism și comportamentul prosocial (Batson [14], Eisenberg & Fabes [19] ș.a.), în inteligența emoțională (D.Goleman) [5]; sensibilitatea interpersonală și competența socială (Eisenberg & Fabes, Eisenberg & Miller, Saarni) [19], în nivelul scăzut de agresivitate față de alții (Feshbach, Miller & Eisenberg) [2]. Pornind de la aceste considerații, empatia, ca și capacitate dar și ca atitudine, nu poate lipsi și, realmente, nu lipsește din bagajul de competențele fundamentale ale specialistului psiholog și/sau psihoterapeut.

2. În rezultatul desfășurării experimentului constatativ și al analizei datelor obținute, am reținut faptul că la componenta *empatie emoțională* studenții psihologi, indiferent de anul de studii, se încadrează majoritar în nivelul *mediu-bun empatic*. Nici un subiect nu figurează în categoriile de răspuns (niveluri) extreme, respectiv, foarte bun empatic și neempatic. La nivelul *empatiei cognitive* mai mult de jumătate dintre subiecții testați sunt incluși în clasele slab și mediu slab empatic și foarte puțini în clasa mediu bun empatic, respectiv bun empatic. Aceste rezultate au ridicat problema necesității modificării traiectoriei intensității empatiei emoționale și cognitive, la studenții psihologi, aflați în curs de formare profesională.

3. Cât privește absența unor diferențe semnificative ale nivelului empatiei emoționale și predictive în funcție de anul de studiu, considerăm că mediul academic aduce o cunoaștere necesară de nivel cognitiv, dar nu suficientă și pentru dezvoltarea abilităților empatice. În acest sens, se evidențiază necesitatea includerii studenților psihologi în antrenamente formative, similare cu cele descrise mai sus, în scopul dezvoltării abilităților pentru viitoarea profesie.

4. Potrivit analizei statistice, demersul metodologic realizat confirmă pe lotul de subiecți cuprins în cercetare ipotezele, conform cărora nivelul inteligenței emoționale și modelul educațional parental adoptat influențează nivelul empatic al subiecților.

5. Orientarea interpersonală și maturizarea interrelațională influențează nivelul empatic. Coeficienții rezultați ne indică corelații puternice între variabilele de personalitate (sociabilitate, acceptare de sine, responsabilitate, autocontrol ș.a.), răspunzătoare de orientarea interpersonală, maturizarea interrelațională și empatie.

6. Rezultatele ne-au indicat faptul că nivelul empatiei determină nivelul stimei de sine, indicele de statut preferințial și alegerea stilului de comunicare.

7. Intervenția psihologică de grup, realizată de către noi în cadrul programului formativ, fundamentat pe principiile teoriei integrative, determină dezvoltarea empatiei. Studenții de la psihologie incluși în lotul experimental formativ și-au îmbunătățit semnificativ statistic nivelul de dezvoltare al empatiei și al inteligenței emoționale, transformări benefice realizându-se și la nivelul structurilor de personalitate responsabile de orientarea interpersonală și maturitatea interrelațională, fapt ce demonstrează relevanța formativă a programului.

8. Antrenamentul formativ a stimulat practicarea unui stil de comunicare empatic și asertiv cât și o scădere a stilului de comunicare agresiv, non asertiv și manipulativ.

9. Metodele și tehnicile integrative au determinat conștientizări și analize personale aprofundate, precum și cunoașterea experienței subiective a celuilalt, astfel înțelegerea devenind poate cel mai evaluat proces implicat în empatizare. Procesul de înțelegere nu este unul strict rațional, ci implică și reacție emoțională ca urmare a unui raționament empatic. Programul propus de noi solicită acest tip de înțelegere empatică prin chiar natura demersului dramaterapeutic. Improvizarea de rol și acțiunea dramatică ulterior „developată” asigură cadrul necesar înțelegerii empatică a situației personajului și aspectele analoage cu viața personală.

10. Rezultatele obținute au confirmat ipoteza studiului și au dovedit că programul propus de noi are contribuții semnificative la dezvoltarea competențelor empatică și socio - emoționale la studenții din grupul experimental.

11. Limitele acestui program constau, probabil, în numărul mic de participanți, impus de cerințele grupului de dezvoltare personală și psihoterapie. Depășirea acestei limite se poate realiza, însă, prin creșterea numărului de grupe, păstrând numărul recomandat de participanți și mărinnd numărul de formatori, pentru a menține calitatea programului. Un alt aspect vizează diversificarea participanților, prin selectarea acestora de la mai multe facultăți.

O a doua limită vizează instrumentele utilizate pentru a măsura diverse aspecte legate de nivelul empatic, dezvoltarea socio-emoțională și profilul participanților, fapt pentru care studiile viitoare vor încerca lărgirea bazei de teste, pentru a putea investiga comparativ mai multe aspecte ce țin de dezvoltarea competențelor socio-emoționale, printre care se înscrie și competența empatică.

Dincolo de contribuțiile și limitele ei, prezenta teză dorește a fi o invitație adresată tuturor factorilor implicați în pregătirea viitorilor specialiști în psihologie de a reflecta asupra importanței introducerii dezvoltării personale, axată pe dezvoltarea competențelor socio - emoționale, în programa universitară.

Recomandări și sugestii privind cercetările de perspectivă

1. Programul propus de noi poate constitui un instrument eficace în grupurile de dezvoltare personală din cadrul programului de formare în consiliere și psihoterapie, în vederea dobândirii unui set de tehnici și sisteme formative utile pentru carieră dar și pentru integrarea socială de succes la nivel universitar.

2. Metodele și tehnicile aplicate, programul implementat și rezultatele obținute constituie o contribuție la îmbogățirea literaturii științifice naționale în domeniul psihologiei și pot fi utilizate în procesul de formare profesională a psihologilor la facultățile de psihologie din instituțiile superioare de învățământ, fiind utile pentru practicieni, studenți, masteranzi, doctoranzi.

3. Cercetările de perspectivă ar putea viza un studiu în privința efectelor tipului de program practicat de noi asupra empatiei predictive, avându-se în vedere o comparație între subiecți aflați la finalul unui program de formare în psihologie și/sau psihoterapie și studenți aflați în primul an de studiu al programului, în ideea că abilitatea de predicție a comportamentelor umane poate fi o competență necesară unui viitor psiholog/psihoterapeut.

Bibliografie

1. Caluschi M. Grupul mic și creativitatea. Iași: Cantes, 2001. 250 p.
2. Feschbach N. D. Empatia: anii de formare - consecințe asupra practicii clinice. În: Empatia în psihoterapie, coord. Bohart A.C., Greenberg L. București: Trei, 2011, p.58-80.
3. Freud S. Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihoterapia vieții cotidiene. București: Didactică și Pedagogică, 1980. 570 p.
4. Gherghinescu R. Anotimpurile empatiei: Studii de psihologie social cognitivă. București: Atos, 2001, 224 p.
5. Goleman D. Inteligența emoțională. București: Curtea Veche, 2008. 432 p.
6. Lipps Th. Estetica. Psihologia frumosului și a artei, Partea a III-a - Contemplarea estetică și artele plastice. București: Meridiane, 1987, vol. I . 324 p.
7. Marcus S. Empatie și personalitate. București: Atos, 1997. 192 p.
8. Marcus S. Preocupări privind dezvoltarea capacității empatice. În: Revista de Psihologie. București, 1986, nr. 3. P. 215.
9. Roco M. Creativitate și inteligență emoțională. Iași: Polirom, 2004. 248 p.
10. Trifan A . Ontogeneza empatiei. În: Viața Medicală. București, 1999, nr. 41 (511), p.3
11. Vraști R. Studiu efectuat cu inventarul EMBU. În: Revista Medicală, 1986, nr. 3, p. 30-34.

12. Visher R. O contribuție la Estetică. În: Estetica. Psihologia frumosului și a artei, partea I-a Bazele esteticii. București: Meridiane, 1987, vol. I. p.11-15
13. Yalom I. D. Psihoterapia existențială. București: Trei, 2012.608 p.
14. Batson C. D. Empathic Joy and the Empathy-Altruism Hypothesis. În: Journal of Personality and Social Psychology, 1991, 61. p. 413–426.
15. Bullmer K. The Art of Empathy:A Manual for Improving Accuracy of Interpersonal Perception. New York : Human Science Press, 1975. 141 p.
16. Chlopan B.E., McCain M.L. Empathy: Review of available measures. În: Journal of Personality and Social Psychology, 1985, nr.48, p. 635-653.
17. Davis M. H. Empathy: A social psychological approach. United States: Westview Press, 1995. 260 p.
18. Dymond R. A scale for the measurement of empathic ability. In: Hare A.P., Borgotta E.F., Bales R. F. Small groups studies in social interaction. New York: Alfred Knopf,1966. p. 197-206.
19. Eisenberg N, Fabes R. A. Empathy: Conceptualization, assessment, and relation to prosocial behavior. In: Motivation and Emotion, 1990, no.14 . p.131–149, p.192.
20. Guilford J. P . Personality. New York : McGraw Hill Book Company, Inc., 1959;
21. Hoffman M. L. Empathy and moral development. New York: Cambridge University Press, 2000. 331 p.
22. Jackson P. L, Decety J. A Social-Neuroscience Perspective on Empathy. In: Journal Current directions in psychological science. Sage Publications, 2006, vol.15, p.54 - 58.
23. Kohlberg L. Moral education în the schools: a development view. In: Studies in adolescence. London: The Macmillan Company, 1969. p. 237- 258.
24. Mehrabian A., Epstein, N. A measure of emotional empathy. Journal of Personality, 40/1972, p. 525-543.
25. Rogers C. R. Empathic: An unappreciated way of being. In: The Counseling Psychologist, 1975, nr. 5. p. 2-10.
26. Stomff M. The effects of the growth environment on the adolescents' self-esteem, general intelligence and emotional intelligence. În Procedia - Social and Behavioral Sciences | Vol 127/ 2014. p. 864-867.
27. Stomff M. Neuropsihologia afectivității. În: Elemente de neuropsihologie. Note de curs. București: Standardizarea, 2011. p. 170-183.
28. Stomff M. Introducere în Psihologia socială. Note de curs. București: Srandardizarea, 2012. 250 p.

29. Stomff M., Stomff A. Salonul oficial de sculptură 1924-1947. Emoția estetică. București: Standardizarea, 2010. 234 p.
30. Stomff M., Morega R. ș.a. Strategii și metode de consiliere. În: Manual de consiliere. Note de curs. Tg. Jiu: Constantin Brâncuși, 2010. p. 72-125.
31. Stomff M., Răuț I., Enescu A. ș.a. Altruismul. În: Personalitatea, comunicarea, altruismul și atracția interpersonală în psihologie. Note de curs. Tg. Jiu: Măiastra, 2012. p. 77-108.
32. Titchener E. B. Lectures on the Experimental Psychology of Thought Processes. New York: Macmillan, 1909. 346 p.
33. Weinstein E. The Development of Interpersonal Competence. In: Goslin D.A. Handbook of Socialisation. Theorie and Research. Chicago: Rand McNally, 1969, p. 753-775.
34. Young S. K., Fox N. A., Zahan- Waxler C. The Relations between Temperament and Empathy. In: 2- Year – Olds, Developmental Psychology, 1999, no. 35 (5), p.1189 - 1197.
35. Zahn-Waxler C., Radke-Yarrow M., Brady-Smith J. Perspective-taking and prosocial behavior. Developmental Psychology, 1977, no. 13.

ADNOTARE

Stomff Mihaela. Particularitățile psihocomportamentului empatic al studenților psihologi în perioada anilor de studii.

Teză de doctor în psihologie, Chișinău, 2015.

Structura tezei: Lucrarea cuprinde adnotările, lista abrevierilor, introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 249 de titluri, 5 anexe, glosar și este perfectată pe 153 pagini, inclusiv 64 de figuri și 21 de tabele. Rezultatele cercetării sunt publicate în 24 de lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: empatia, comportament empatic, inteligență emoțională, comunicare empatică.

Domeniul de studiu: Psihologie, dezvoltarea personalității studenților.

Scopul lucrării constă în studierea și determinarea particularităților psihocomportamentului empatic la studenții psihologi și dezvoltarea lui în procesul formării profesionale.

Obiectivele cercetării: identificarea particularităților psihocomportamentului empatic la studenții psihologi; determinarea nivelului de empatie al studenților psihologi în funcție de anul de studiu; elucidarea dinamicii existente între empatie și factorii de personalitate la studenții psihologi; determinarea relației dintre inteligența emoțională, stimă de sine, stil de comunicare, stiluri parentale de educație, indice de statut preferențial și corelatele specifice empatiei ale studenților psihologi; elaborarea și validarea experimentală a programului formativ de dezvoltare a psihocomportamentului empatic la studenții psihologi; formularea unor recomandări de dezvoltare a empatiei la studenții psihologi pentru profesori, studenți, doctoranzi, psihologi.

Problemă științifică importantă soluționată rezidă în determinarea nivelului dezvoltării psihocomportamentului empatic la studenții psihologi, în elaborarea, fundamentarea și implementarea unui program de dezvoltare a empatiei la aceștia, *fapt care a condus* la ridicarea nivelului abilităților empatică, *în vederea pregătirii lor profesionale* ca psihologi .

Noutatea și originalitatea științifică. Pentru prima dată la nivel național a fost realizat un studiu teoretico-empiric privind caracteristicile psihocomportamentului empatic la studenții psihologi în anii de studii . Drept urmare, au fost stabiliți indicatorii și particularitățile comportamentului empatic la studenții psihologi; s-a precizat structura empatiei; s-a constatat că nu există diferențe semnificative ale nivelului empatiei în funcție de anul de studiu; s-au evidențiat factorii determinanți ai empatiei: inteligență emoțională și socială, stiluri parentale de educație ș.a., precum și rolul empatiei în dezvoltarea unor fațete ale personalității (stimă de sine, stil de comunicare); a fost realizat un program de intervenție psihologică formativă a comportamentului empatic și s-a evidențiat rolul pozitiv al implementării lui.

Semnificația teoretică. Semnificația teoretică a lucrării își are expresia în cercetarea, examinarea și evidențierea particularităților psihocomportamentului empatic la studenții psihologi, a factorilor determinanți ai acestuia.

Valoarea aplicativă a lucrării. Valoarea praxiologică a tezei constă în posibilitatea aplicării programului complex de antrenare a capacității empatică și a rezultatelor cercetării în lucrul psihologilor, profesorilor, putând constitui baza unui ghid metodologic pentru aceștia.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute sunt implementate în pregătirea profesională a studenților psihologi de la Universitatea Hyperion din București prin includerea lor în predarea cursurilor teoretice *Introducere în psihologia socială, Psihoterapie și psihodiagnoza personalității, Consiliere psihologică, Inteligență emoțională*, cât și prin desfășurarea trainingurilor practice cu ei, aplicând programul complex de antrenare a capacității empatică, elaborat și verificat în mod empiric de către noi. Aceste rezultate sunt aplicate, de asemenea, în lucrul psihologilor, psihoterapeuților, cât și a recalificării lor.

АННОТАЦИЯ

Штомфф Михаела. Особенности эмпатического поведения студентов психологов в период обучения в вузе. Диссертация на соискание степени доктора психологии.

Кишинэу, 2015.

Структура диссертации: Диссертация состоит из введения, трех глав, общих выводов и рекомендаций, библиографии из 249 названий, 5 приложений, категориального аппарата, 153 страниц основного текста, включает 64 рисунков и 21 таблиц. Результаты исследования опубликованы в 24 научных работах.

Ключевые слова: эмпатия, эмпатическое поведение, эмпатическое общение.

Область исследования: Психология, развитие личности в студенческом возрасте.

Цель работы заключается в исследовании и выявлении особенностей эмпатического поведения у студентов психологов, в его формировании и развитии в процессе их профессиональной подготовки.

Задачи исследования: установление особенностей эмпатического поведения у студентов психологов; выявление у них уровня развития эмпатии в зависимости от года обучения; раскрытие динамики между эмпатией и личностными факторами испытуемых; установление связей между эмоциональным интеллектом, самоуважением, стилем общения, индексом предпочитаемого статуса и уровнем развития эмпатии испытуемых; разработка и внедрение комплексной программы психологических упражнений, направленных на совершенствование эмпатических способностей студентов психологов; составление рекомендаций по развитию эмпатии у студентов психологов для преподавателей, студентов, аспирантов, психологов.

Решенная значимая научная проблема состоит в определении уровня развития эмпатического поведения у студентов-психологов, в разработке, обосновании и внедрении комплексной программы формирования эмпатического поведения студентов психологов, что привело к повышению уровня эмпатической способности, являющейся необходимым профессиональным умением в работе психолога.

Научная новизна и оригинальность исследования. Впервые на национальном уровне было проведено экспериментально-теоретическое исследование особенностей эмпатического поведения студентов психологов, в результате которого были установлены показатели и особенности их эмпатического поведения, была уточнена соответствующая структура эмпатии, было установлено отсутствие значимых различий в уровнях развития эмпатии у студентов разных курсов, были определены детерминирующие факторы развития эмпатии: эмоциональный интеллект, стиль воспитания образования и др., и роль эмпатии в развитии некоторых личностных качеств (самоуважения, стиля общения и др.), была разработана и апробирована комплексная психологическая программа, внедрение которой положительно повлияла на совершенствование эмпатических способностей студентов психологов.

Теоретическая значимость работы заключается в изучении, анализе и выявлении особенностей эмпатического поведения студентов-психологов, факторов, детерминирующих его развитие.

Практическое значение данной работы заключается в возможности применения на практике программы тренировочного комплекса упражнений по развитию эмпатической способности у студентов психологов и внедрения полученных научных результатов в практику работы психологов и преподавателей.

Внедрение научных результатов. Полученные результаты внедрены в профессиональную подготовку студентов психологов факультета психологии Бухарестского университета Нурегюн при чтении теоретических курсов *Введение в социальную психологию*, *Психологическое консультирование* и др., а также при проведении практических тренингов с ними, при переподготовке психологов.

ANNOTATION

Stomff Mihaela. Peculiarities of the empathetic psychological behaviour in psychology students during the years of study.

Ph.D. Thesis in Psychology. Chişinau, 2015.

Thesis structure: the thesis consists of introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 249 titles, 5 annexes and glossary and is drawn up on 153 pages, including 64 illustrations and 21 tables. Research results are published in 24 scientific papers.

Keywords: empathy, empathetic behaviour, empathetic communication.

Field of study: psychology, personality development of students.

The purpose of this paper is to study and determine the peculiarities of the empathetic psychological behaviour of psychology students and its development in the training process.

The objective of this study: identifying the peculiarities of the empathetic psychological behaviour of psychology students; determining the level of empathy in psychology students depending of the year of study; elucidating the dynamics between empathy and personality factors of psychology students; determining the relationship between emotional intelligence, self-esteem, communication style, parenting styles of education, index of preferential status and empathy specific correlates of psychology students; experimental elaboration and validation of the formative program for the development of empathetic psychological behaviour in psychology students; formulating certain recommendations to teachers, students, Ph.D candidates, psychologists for the development of empathy in psychology students.

Important scientific problem solved consists in determining the development of empathetic psychological behaviour in psychology students in developing, underlying and implementing a program to develop empathy in psychology students, *which has led* to the increase in the empathetic abilities, *in order to prepare them as professional psychologists.*

Scientific novelty and originality. For the time at a national level was conducted a theoretical and empirical study on the characteristics of the empathetic psychological - behaviour in psychology students during the years of study. Consequently, were established the indicators and the characteristics of the empathetic behaviour in psychology students; was specified the structure of empathy; it was found that there are no significant differences in empathy levels depending on the year of study; were highlighted the determinants of empathy: emotional and social intelligence, parental styles of education and so on, as well as the role of empathy in the development of certain facets of personality (self-esteem, communication style); was conducted a psychological formative intervention program for the empathetic behavior and was highlighted the positive role of its implementation.

Theoretical significance. The theoretical significance of this thesis has its expression in researching, examining and highlighting the peculiarities of the empathetic psychological behaviour in psychology students and its determinants

Practical value of the study. Praxiological value of the thesis consists in the possibility of application of the training complex program of the empathetic capacity and of the research results in the work of psychologists, teachers and may constitute the basis of a methodological guide for them.

Implementation of scientific results. The results are implemented in the training of psychology students at the „Hyperion” University of Bucharest by including such results in the teaching of theoretical courses „Introduction to social psychology”, „Psychological counseling” and so on and by conducting practical trainings with them by applying complex training program of the empathic capacity developed and validated by us. These results are also applied in the work of psychologists and their retraining

STOMFF MIHAELA

**PARTICULARITĂȚILE PSIHOCOMPORTAMENTULUI
EMPATIC AL STUDENȚILOR PSIHOLOGI
ÎN PERIOADA ANILOR DE STUDII**

Specialitatea 511.02

Psihologia dezvoltării și psihologia educațională

Autoreferatul tezei de doctor în psihologie

Aprobat spre tipar: 16.03.2015

Formatul hârtiei 69x84 /16

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Tiraj 50 exemplare

Coli de autor 1,6

Tipografia U.P.S. "Ion Creangă", str. I. Creangă, 1, Chișinău, MD-2069